

idioszinkretikus módjával válik meghatározhatóvá. A kérdései minduntalan arra irányulnak, hogyan képesek a médiumok szimulálni az interakciót olyan fenoménnel, amelyek a szenzorikus küszöb alatt maradnak. Thacker háromféle mediációs praxist különít el ennek megfelelően, melyekre gyűjtőfogalomként alkalmazza a *dark media* kifejezést. A *dead media* „egy divatjamúlt vagy elavult artefaktum és egy, még mindig aktív technikai elv” (129) kapcsolata, ami megfeleltethető a *laterna magica* és a vizuális szenzáció összefüggésének. A *haunted media* a sötét médiumok második kategóriájaként olyan eseteket ölel fel, ahol egy még aktív dolog nem normatív módon kerül kihasználására – ez lényegében megfeleltethető Wark xenokommunikációjának a felhasználó felől. A harmadik mód a *weird media*, amely az első kettőtől abban különbözik, hogy konszenzus helyett disszenzuson alapul. Vagyis nem békíti ki a különböző ontológiai rendeket (például természetes és természetfeletti), hanem egy áthidalhatatlan törésre mutat a mediációkor, ennyiben pedig enaktálja is a kettő között meglévő eredeti inkompatibilitást. Míg Thacker kijelenti, hogy a kísértet járta médiumoknál a kommunikáció alapvetően eltér a közvetítés modern kibernetikai koncepciójától, amely mindig egy konszenzuális valósággal dolgozik, addig a *weird* médiumok mégiscsak megfelelnek annyiban a kortárs médiaelméletnek, hogy a *weirdness* sikeres műveletei a hibák és a lerobbanások kivitelezésében történnek meg. Amellett, hogy Thacker a téridő torzulásaihoz köti e közvetítési formákat, az egyik legfontosabb következtetése, hogy a sötét médiumokként pozicionált eszközök nem feladó és címzett között mediálnak, ezért nem lehetséges megközelíteni őket a kódolás és a deszifrázolás oldaláról; leginkább protokollokat visznek színre a hálózatban. Vagyis azért valósíthatnak meg minden ésszerűség ellenére kommunikációt, mert nem médium és tárgy viszonyában működnek (tehát hogyan válik mondjuk egy megszállt kazetta operatívává, ijesztgetve a nézőt, mint *A kör* című filmben), hanem egy olyan tartományban, amelyet eleve a dolgok uralnak.

Az *Excommunication* kötet egy olyan vállalkozás markáns kezdőlépése, amely nem maradt folytatás nélkül: a Christina Vagt és Florian Sprenger által szerkesztett *Afterlives of System* ugyanúgy a veszteség, az elavulás, a hiány sajtós eseményét dolgozza fel a hálózatokban,

ahogyan teszi ezt például a viszonylag fiatal Disability Studies diszciplína a legkitűnőbb munkáiban. Galloway, Thacker és Wark szövegei tudatosítják, hogy a megszűnés vagy a kitagadás rendszerszintű eseménye nem valami után jön, ezzel új korszakot nyitva, hanem éppenséggel bármely rendszernek és annak saját kategorizációjának (ilyen a korszakolása is) egyáltalában a lehetősége és a realizációja; az exkommunikáció állandó, ámde latens módon modulatív funkcióként biztosítja bármely hálózat működési szabályait. Hogy ennek ennyire szemléletes és érthető bemutatását kapjuk három, nem kis tétet mozgó tanulmányon keresztül, hajlamossá teszi a recenziót arra, hogy bizonyos hermészi reflektív gesztusok hiánya felett behunyja az íriszét, nehogy fúria benyomását keltse.

SMID RÓBERT

Székesi Dóra: „Minden átalakul és elmúlik”. Emberkép Diderot természetfilozófiájában. Budapest, Ráció Kiadó, Modern Filológiai Füzetek 63., 2016, 259 l.

Székesi Dóra célja a diderot-i „képes beszédnek” mint gondolkodási formának és egyszersmind a gondolkodási folyamat eszközének értelmezése Denis Diderot (1713–1784) materialista szemléletű természetfilozófiájában, válogatott, reprezentatív korpusz elemzésén keresztül. A monográfia kiindulópontja Diderot pókháló-modellje, mely érzékletesen jeleníti meg a filozófus azon törekvését, hogy a természet-, az ember- és morálfilozófia kérdéseit összefüggésében, nem-lineáris módon vizsgálja. Az ember és a természet komplex, teljességgel gyakorlatilag nem megismerhető univerzumán túlmenően a pókháló-metaphora fogalmi rendszere tükröződik a filozófus írásmódjában is: a választott írásformák változatossága, a képiség dinamizmusa szorosán kapcsolódik Diderot materializmusának azon alapelveihez, miszerint az anyag szüntelenül formálódik és alakul. Ily módon az ember, a természet és a szöveg működésében olyan csomópontok azonosíthatók, melyek folyamatában láttatják a diderot-i gondolkodást és annak összetettségét.

A monográfia összesen tíz fejezetből áll. A bevezetőben a szerző ismerteti a kutatás célkitűzéseit, a kutatási módszert, az eljárás (elemzés)

logikai felépítését, az elemzett szempontokat, rövid kitérőt tesz a magyar nyelvű terminológia problematikájára, majd jellemzi a korpuszt. Megállapítja, hogy a diderot-i megismerés feltárása, interdiszciplináris jellegéből adódóan, heterogén kutatási módszert igényel, mely szintetizálja a filozófiai, történeti és antropológiai nézőpontokat. (18) A korpusz kiválasztása kapcsán alapvető szempontként emeli ki a szövegek reprezentatív jellegét – tekintettel Diderot óriási életművére, az elemzést olyan leszűkített korpuszon volt célszerű elvégezni, mely lehetővé teszi a megfogalmazott kutatás tárgyának alapos és szintetikus vizsgálatát. Elsődleges kritérium volt tehát a szövegek gondolatosságának folytonossága, a filozófiai kapcsolódási pontok azonosítása, mely ugyanakkor nem zárja ki az esetleges ellentmondások kiemelését sem. Ennek megfelelően a szerző a következő munkákat vetette vizsgálat alá: *Levél a vakokról* (1749), *Levél a siketnémákról* (1751), *Gondolatok a természet értelmezéséről* (1754), *D'Alembert álma* (1769), *A fiziológia elemei* (1774-1781). Székesi Dóra kiemelt fontosságú szöveggként kezeli a *D'Alembert álma* című dialógust, mivel meglátása szerint ez a szöveg adja vissza legérzékletesebben Diderot gondolkodásának dinamikus, a korabeli, rendszerközpontú filozófia számára szokatlan természetét. A könyv VII. fejezete kitekintést ad Diderot nézeteinek morálfilozófiai vonatkozása-ira is: ehhez többek között a *Pótlás Bougainville utazásához* (1772), valamint a *Rameau unokaöccse* (1761-1779) című munkákat elemzi. Az I. fejezet (*Képekben kibontakozó filozófia*) áttekinti a diderot-i képes beszéd korai és kortárs szakirodalmát, kiemelve a nyelv-gondolkodás dichotómiájának kérdését. A nyelv lineáris természete, a jelölő és jelölt önkényes viszonya önmagában nem képes teljességgel reprezentálni a gondolkodás folyamatát, nyomon követni annak szüntelen változását, formálódását. Diderot a képben (fr. *image*, itt a metafora szinonimájaként használja a szerző) mint a tapasztalás legelemibb formájában találja meg azt a médiumot, amely leképezheti az elme „szintetikus egységét”, végtelen komplexitását. A filozófiába oltott költőiség intellektuális síkon hat, aktiválja az olvasó képzeletét. A képzelet fakultása, ahogyan azt a II. fejezetben (*A természet értelmezésében szerepet játszó képességek, eszközök és eljárásuk Diderot filozófiájában*) láthatjuk, a diderot-i zsenifogalom elengedhetetlen eleme, mely nélkül az értelem és az érzés képességei kevés-

nek bizonyulnak a tudományos megismerésben. Bár hangsúlyozza az olvasó szerepét a jelentésalkotás folyamatában, a szerző nem tér ki a metaforikusság olvasói értelmezéseinek mélyebb, irodalmi-pragmatikai vonzataira. Konklúzióként megállapítja, hogy Diderot munkájának képi-formai gazdagsága összhangban van a tartalommal, mintha csak a természet harmóniáját hivatott volna tükrözni.

Az elméleti jellegű áttekintést követően a III–VI. fejezetekben kerül sor a választott szövegekben megjelenő metaforák jellemzésére, melyek sorrendben, a könyv tematikájának megfelelően: a két lábon járó ingaóra, az érző-gondolkodó csembaló, a sípláda (a test-lélek kettősségének problematikája, III. fejezet); szinesztézia az érzékelésben (vakok és siketnémák, IV. fejezet), az emlékező csembaló, a méhraj, a kolostor, és a pókháló (az emlékezet szerepe a személyiség kialakulásában, az emberi szervezet többszintű komplexitása); valamint az édesvízi polip (Diderot szörny-fogalma, a „furcsa” jelentősége a természettudományos megismerésben, VI. fejezet). Bár a recenzió – a műfajból adódó terjedelmi korlátokat figyelembe véve – nem teszi lehetővé, hogy kitérjék a felsorolt metaforák megfeleltetések és fogalmi hálóinak részletes elemzésére, jól látható, hogy ezek a mentális képek közös kapcsolódási ponttal bírnak: Diderot azon meggyőződésével, hogy a természetben (és társadalomban) előforduló jelenségeket nem izolált, a tapasztalati világtól függetlenül eseményként kell kezelni. Ellenkezőleg, az élet minden egyes rezdülése egy végtelenül bonyolult, emberi ésszel felfoghatatlan és alapjában harmonikusan működő rendszer része.

A VII. fejezet rövid betekintést nyújt ezen következtetések morálfilozófiai aspektusaiba. A szerző a *Pótlás Bougainville utazásához* és a *Rameau unokaöccse* című szövegeket veszi alapul, mely szervesen kapcsolódik a *D'Alembert álma* utolsó két dialógusához. Diderot modern antropológiai diskurzusa rávilágít az erkölcs relativitására, a morális viselkedés társadalmi és fiziológiai meghatározottságára. Akárcsak az anyag, a jó és a rossz erkölcs meghatározása is állandó változáson megy keresztül, a kor, a földrajzi hely, a kultúra és a társadalmi rend függvényében alakul az adott „pillanatnak” megfelelő módon. A VIII. fejezet sorra veszi a diderot-i írástechnika fő jellemzőit. Székesi Dóra, részben Eric-Emmanuel Schmitt meglátásaira támaszkodva (204)

megállapítja, hogy Diderot munkásságának kezdeti szakaszában még a hagyományos írásformákat (például levél, esszé) igazította filozófiájához, majd a későbbiekben fordult az innovatív írásmódok felé, olyan formákat keresve, melyekkel a leghatékonyabban juttathatja kifejezésre filozófiáját.

Székesi Dóra munkája hozzájárul a felvilágosodás kori filozófiakutatás magyar vonalának folytonosságához, kérdésfelvetése és gondolatvezetése pedig jól illeszkedik a hazai Diderot-val kapcsolatos irodalomtörténeti vizsgálódások hagyományába.

ARADI CSENGE ESZTER